

บทกวมโนทัศน์“ชนบท”ในประวัติศาสตร์ไทย

บทความชิ้นนี้พยายามทบทวนมโนทัศน์เรื่องชนบทในสังคมไทย ผ่านการปริทัศน์หนังสือหลัก 3 เล่มซึ่งให้ความสำคัญกับความเป็ชนบทที่มีได้เน้นในลักษณะเฉพาะหรือพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งอย่างชัดเจน แต่เน้นในลักษณะเชิงภาพรวม คือ (1) *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต* เขียนโดย จิตรทิพย์ นาถสุภา (2) *อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน* เขียนโดย ยุคติ มุกดาวิจิตร และ (3) *เขียนชนบทให้เป็นชาติ กำเนิดมานุษยวิทยาไทยสมัยสงครามเย็น* เขียนโดย เก่งกิจ กิติเรียงลาภ หนังสือทั้ง 3 เล่มนี้ได้ชี้ชวนให้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตสามประการที่ช่วยทำให้เข้าใจมโนทัศน์ของชนบทในประวัติศาสตร์ไทย คือ

ประการแรก ความหมายของ “ชนบท” แต่เดิม คำว่า “ชนบท” มิได้แพร่หลายมากนัก ก่อน พ.ศ. 2475 คำศัพท์ที่ให้ความหมายในทำนองเดียวกันชนบทส่วนใหญ่นิยมเรียกว่า “บ้านนอก” มากกว่า โดยคำว่าบ้านนอกมีนัยของความเจริญแตกต่างออกไปจากพื้นที่กรุงเทพฯ (เก่งกิจ, 2562, น51) หรือเป็นพื้นที่อื่นนอกศูนย์กลางอำนาจ (สามชาย, 2563) มากไปกว่านั้นคือ การจัดจำแนกเชิงชาติพันธุ์-ถิ่นฐาน ของชนชั้นนำในช่วงการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นช่วยให้ชนชั้นนำสยามรู้สึกได้ว่าตนอยู่ในสถานะที่สูงส่งทั้งในสยามเองและในความสัมพันธ์กับโลกภายนอกกล่าวอีกนัยหนึ่ง ช่วงแรกเริ่มของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ สยามเป็นปริณทลของการจัดลำดับชั้น มิใช่การจัดลำดับชั้นด้วยชนชั้นและสถานะเพียงเท่านั้น แต่ยังมี การจัดแบ่งชาติพันธุ์หรือผู้คนตามภูมิศาสตร์อีกอย่างหนึ่งด้วย (องชัย, 2560ก)

ในแง่นี้ ความเข้าใจที่สื่อถึง “ชนบท” จึงเป็นสิ่งที่มิได้เกิดก่อนเมือง แต่สังคมเมืองต่างหากที่ “สร้าง” กรอบคิดเกี่ยวกับชนบท ผ่านการทำให้ชนบทเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับเมือง (ชูศักดิ์, 2559) หลัง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา คำว่า “ชนบท” แพร่หลายมากขึ้น โดยสามารถมองผ่านวรรณกรรมอย่าง *เพลงเก่า* ของ ไม้ เมืองเดิม ที่แต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2478 (สุจิตต์, 2563) และตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2479 หลังการปฏิวัติสยามเพียง 4 ปี (ภิญญพันธุ์, 2566) แสดงให้เห็นการตัดขาดกันระหว่างเมืองกับชนบท และบุคลิกของตัวละครที่อาศัยอยู่ในเมืองกับชนบทนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน (ชูศักดิ์, 2558)

ประการที่สอง พลวัตของความหมาย “ชนบท” ความรู้แบบหนึ่งของชนชั้นนำสมัยรัชกาลที่ 5 ดังที่กล่าวไปแล้วในประการแรกคือการสร้างความรู้เกี่ยวกับ “คนอื่น” ซึ่งเป็นพื้นฐานของการมองภาพชนบทของชนชั้นนำสยามที่มีฐานคิดว่าด้วยความคิดวิไลซ์ (องชัย, 2560ข) ซึ่งได้รวบรวมงานเขียนประเภทชาติพันธุ์นิพนธ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ *วชิรญาณวิเศษ* ซึ่งการที่ชนชั้นนำให้ความสำคัญกับการจำแนกผู้คนบ่งบอกว่าสถานะของชนชั้นนำในยุคการเปลี่ยนผ่านที่ “ยิ่งปกครองหลากหลายอำนาจของตนก็มากขึ้นตามไปด้วย” (เน้นโดยผู้เขียน) (องชัย, 2560ก)

ช่วงสงครามเย็น ภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ รัฐจึงให้ภาพของ “ชนบท” เป็นสิ่งที่เร้าแค้น และจำเป็นต้องพัฒนา ความรู้ในทางสังคมศาสตร์แบบอเมริกันมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการสร้าง ความเป็นชนบท จากการศึกษาของ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ (เก่งกิจ, 2562) ได้พิจารณาบทบาทการ วิจัยด้านชนบทหมู่บ้านและไทยศึกษาที่เริ่มก่อตัวขึ้นในสมัยสงครามเย็นเนื่องจากประเทศไทยเป็น ประเทศที่ใกล้กับสมรภูมिरบในสงครามเวียดนาม การทำความเข้าใจสังคมไทยจึงเป็นเครื่องมืออย่าง หนึ่งในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ซึ่งถือเป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบทุน นิยมของสหรัฐฯ

การขาดความรู้เกี่ยวกับมวลชนโดยเฉพาะชาวนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของ สหรัฐฯก่อให้เกิดการศึกษาชนบทหมู่บ้านในประเทศไทย (เก่งกิจ, 2562, น55-56) รัฐไทยใน ช่วงเวลานั้นจึงเป็นการปรับตัวให้เข้ากับระเบียบโลกใหม่ตามสหรัฐฯ (ณัฐพล, 2563) ศูนย์วิจัยที่ ศึกษาเกี่ยวกับหมู่บ้านชนบทและไทยศึกษาจึงเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้เป็นจำนวนมาก (เก่งกิจ, 2560) เก่งกิจเสนอว่า การเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่จำเป็นที่จะต้องพิจารณาบทบาทของอเมริกัน โดยเฉพาะ ประเด็นเรื่องความรู้เกี่ยวกับไทยศึกษาและหมู่บ้านหรือชนบทที่ต้องพิจารณาในฐานะอาณานิคมทาง ปัญญา (เก่งกิจ, 2562)

ภายหลังยุคพัฒนาและสงครามเย็น ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดในนามของการ พัฒนาได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านแบบรอบด้านซึ่งเป็นที่รับรู้กันในวงกว้าง นักวิชาการด้าน สังคมศาสตร์จึงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชนบท ไม่ว่าจะ เป็นปัญหาเรื่องสิทธิที่ทำกินและการถูกแย่งชิงทรัพยากร ปัญหาเรื่องเชื้อชาติ/สัญชาติ ปัญหา หนี้สินและความยากจน ปัญหาการแตกสลายของครอบครัวและชุมชน ปัญหาความเสื่อมโทรมทาง วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ซึ่งปัญหาเหล่านี้เริ่มเป็นที่รับรู้และให้ความสนใจในหมู่ปัญญาชนมา ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมา (ณัฐพงษ์, 2564, น23)

ช่วงเวลานี้จึงมีการศึกษาชนบทอย่างเข้มข้น จากการศึกษาหมู่บ้านของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นการพยายามศึกษาแก่นแท้ดั้งเดิมของหมู่บ้าน ทั้งในเรื่องชีวิตทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของ ชาวบ้านในอดีต การผลิตแบบพอเพียงชีพ ความเปลี่ยนแปลงสำหรับหมู่บ้านที่สำคัญ ได้แก่ สนธิสัญญาเบาริงได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านภาคกลาง เนื่องจากต้องผลิตเพื่อขาย มากขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตแบบพอเพียงชีพมาสู่ระบบการผลิตเพื่อการ แสวงหากำไรและความเป็นชุมชนก็แตกสลายลงจากทำลายจากระบบทุนนิยมที่เข้ามาในหมู่บ้าน (ฉัตรทิพย์, 2527)

อย่างไรก็ดี ภูมิภาคอื่น ๆ อย่างภาคเหนือไม่ได้รับความเปลี่ยนแปลงมากนักหลังสนธิสัญญา นี้เนื่องจากการคมนาคมยากลำบาก และมีความคล้ายกับภาคอีสาน วัฒนธรรมดั้งเดิมของทั้งสอง ภูมิภาคนี้จึงมีอยู่มาก (เรื่องเดียวกัน, น75-80) ฉัตรทิพย์ ตั้งข้อสังเกตว่า “การเกิดขบถของสอง

ภูมิภาคนี้ในแต่ละครั้งเป็นการพยายามรักษาลักษณะการปกครองตนเองภายใน และลักษณะพอยังชีพของหมู่บ้านทั้งหมู่บ้านมีแรงผูกพันภายในสูง” (เน้นโดยผู้เขียน) (เรื่องเดียวกัน, น 88)

สิ่งที่จักรทิพย์พยายามชี้ให้เห็นก็คือความเป็นชุมชนนั้นสามารถยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง ความหมายของชนบทในงานเขียนลักษณะนี้จึงมีความเปลี่ยนแปลงจากชนบทคือพื้นที่อื่นไร่ อารยธรรมและเป็นข้าตรงข้ามกับเมือง กลายมาเป็นพื้นที่ที่สวຍงามน่าชื่นชม มีวัฒนธรรมอันดี ทุน นิยมและรัฐเป็นสิ่งที่มาทำลายความเป็นชุมชน การเขียนงานลักษณะนี้จึงเป็นการหาวัฒนธรรม ระบบคุณค่าของชาวบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชนที่แตกสลาย (ยุคติ, 2548)

แนวคิดในการศึกษาชุมชนหมู่บ้านของจักรทิพย์ เกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับทฤษฎีที่เริ่มมาจาก ความฝังใจในความคิดแบบอนาธิปไตยนิยม โดยเฉพาะความคิดของ Kropotkin เกี่ยวกับสังคม อุดมคติในรูปของชุมชนที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (อานันท์, 2544) ในส่วนของวิธีการศึกษาในงาน เขียนมักเป็นไปในทาง “ประวัติศาสตร์แบบคำบอกเล่า” (oral History) ด้วยการสัมภาษณ์จาก ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นหลัก เพราะเอกสารราชการจะให้ภาพในแง่มุมมองของรัฐอย่างเดียว จึงไม่สามารถที่จะ สะท้อนมุมมองของชาวบ้านได้ (เรื่องเดียวกัน, น 154-155)

ภาพของชนบทในงานเขียนของจักรทิพย์ จึงใกล้เคียงกับจินตภาพแบบเมืองไทยนี้ดี ที่มี ลักษณะแบบเมืองไทยในชนบทยังมีความอุดมสมบูรณ์ มีธรรมชาติสวยงาม ภาพความเป็นไทยจึง เป็นชนบทอันดงามสืบเนื่องมาจากพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี การผลิตสร้าง อุดมการณ์ความเป็นไทยในลักษณะนี้เป็นไปเพื่อสร้างความภาคภูมิใจ และความรักความหวงแหน ต่อบ้านเกิด (สามชาย, 2563, น 92)

จากการอธิบายชนบทของจักรทิพย์ในบริบทหลังสงครามเย็น ความหมายของชนบทจึงมิได้ หดุนิ่งตายตัวเสียทีเดียว แต่มีความผสมปนเปและอิทธิพลเกื้อหนุนอยู่ คือ ชนบทคือพื้นที่ทาง กายภาพที่ห่างไกลจากเมือง เป็นพื้นที่ป่าเขา ไม่เป็นที่รู้จัก ชนบทจึงเต็มไปด้วยอันตราย ไร่ระเบิด แร้น้ำมัน อำนาจรัฐเอื้อมมือเข้าไม่ถึง ในขณะที่เดียวกัน ชนบทก็มีใช้ที่รกร้างว่างเปล่า แต่มีลักษณะ เป็นชุมชนที่มีผู้คนอยู่อาศัย มีวิถีชีวิตเรียบง่าย มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ เพราะสภาพพื้นที่ยังเต็มไปด้วย ต้นไม้และป่าเขา (เรื่องเดียวกัน)

ดังนั้น ความเป็นชนบทนั้นไม่สามารถกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ชนบทจะมีความหมาย ใดที่แน่นอนตายตัว เพราะความหมายของชนบทเกิดขึ้นซ้อนทับกันอยู่ ความเป็นชนบทจึงเป็น เสมือนการต่อสู้ช่วงชิงความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา (ยุคติ, 2538, น 127) อิทธิพลทาง ความคิดของจักรทิพย์ในการให้ภาพของ “ชนบท” เป็นสิ่งที่งดงาม มีคุณค่า ส่งผลต่อการสร้าง ชนบท ภายใต้อำนาจที่เรียกว่า “วัฒนธรรมชุมชน”

ประการสุดท้าย วิวาทะว่าด้วย “ชนบท” การขยับเข้าสู่การสนใจประวัติศาสตร์ประชาชน หลัง 14 ตุลาฯ ได้กระตุ้นให้นักวิชาการและปัญญาชนท้องถิ่นหันมาสนใจท้องถิ่นในเชิงสถาบัน โดยเฉพาะวิทยาลัยครูในพื้นที่ต่าง ๆ พยายามสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเป็นของตนเอง จนเกิด

แรงผลักดันให้มีการจัดสัมมนาท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกิดขึ้นหลายครั้งในจังหวัดต่าง ๆ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2520 จึงเกิดเป็นกระแสและแนวทางการศึกษาท้องถิ่น (อานันท์, 2544, น148)

ในเวลาเดียวกัน การขยายตัวขององค์กรเอกชนและการพัฒนาชนบทที่อาศัยแนวทางของ จิตรทิพย์ ได้ก่อให้เกิดมุมมองต่อชนบทใหม่ผ่านสำนักวัฒนธรรมชุมชน โดยปะทะกับความคิดที่ว่า ชนบทนั้นล้าหลัง ไม่ก้าวหน้า และไม่เป็วิทยาศาสตร์ให้หันกลับมาเชิดชูคุณค่าของวัฒนธรรม ชนบท โดยมีลักษณะสำคัญสองประการคือ (1) มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง มีคุณค่า งดงาม มีภูมิปัญญาของตนเอง สิ่งเหล่านี้ถือเป็นฐานของการพัฒนาชนบทได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมที่สุด และ (2) การรุกคืบเข้ามาของทุนนิยมที่เข้ามาพร้อมกับอำนาจรัฐ ได้ทำลายความเป็นชุมชนในหลาย ๆ ด้าน (เรื่องเดียวกัน, น 149)

อย่างไรก็ดี กระแสทางมานุษยวิทยาที่สำคัญในช่วงทศวรรษที่ 1980 (พ.ศ.2520) คือ กระแส Writing Culture ที่พยายามตั้งคำถามต่ออำนาจของงานเขียนเชิงชาติพันธุ์นิพนธ์ (James Clifford and George E Marcus, 1986, introduction) การปรับใช้แนวคิดนี้ในการวิเคราะห์การศึกษาชนบทในสังคมไทย คืองานเขียนของยุคตี มุกดาวิจิตร ที่พยายามชี้ให้เห็นถึงความหมายและตั้งคำถามต่องานเขียนของสำนัก“วัฒนธรรมชุมชน” และพยายามถอดความหมายต่าง ๆ ให้เห็น ผ่านการวิเคราะห์บริบททางเศรษฐกิจ สังคม และการเติบโตขึ้นของชนชั้นกลางที่หาความหมายในการพัฒนา นอกจากบริบทภายนอกแล้วยังมีการวิเคราะห์ภายในงานเขียน และการวิเคราะห์ทางด้านการสร้างตัวตน การสร้างอัตลักษณ์ ที่อธิบายเกี่ยวกับลักษณะของชนบทที่งานเขียนนำเสนอ (ยุคตี, 2538)

ความหมายของชนบทในช่วงเวลาต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางความหมาย ทั้งในเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม ที่จะทำให้ความเป็นชนบทชุดใดมีเหตุผล และมีพลังในการอธิบาย (เรื่องเดียวกัน) ดังนั้น การ“สร้าง”ชนบทคือการใช้ชุดความจริง จึงมีความหมายในลักษณะของการ“สร้าง” มิใช่สะท้อนความเป็นจริง เนื่องจากงานเขียนที่แสดงออกมาในช่วงเวลาต่าง ๆ มีบริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจที่แตกต่างกันออกไป (ยุคตี, 2548) ในอีกทางหนึ่ง การเขียนชนบทก็ถูกกำกับด้วยโลกทัศน์ ศีลธรรม ความดีงาม ปรัชญา ฯลฯ ในตัวของผู้นเขียนเอง

นอกจากนี้ งานเขียนของสำนัก“วัฒนธรรมชุมชน” ซึ่งนำโดยจิตรทิพย์ นาถสุภา ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาหมู่บ้านหรือชนบทในสังคมไทย ยังถูกวิพากษ์โดยนักวิชาการหลายคน อาทิ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ตั้งข้อสังเกตในเรื่องของการใช้ข้อมูลกับวิธีวิทยา รัชชัย วินิจจะกุล วิเคราะห์ในเรื่องของอุดมการณ์และแนวความคิดจากงานเขียน เกรก เจ เรย์โนลด์ ทบทวนผู้วิพากษ์งานเขียนของจิตรทิพย์ในหลายชั้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิพากษ์หลายท่านพยายามชี้ให้เห็นว่างานเขียนของสำนัก“วัฒนธรรมชุมชน”นั้นได้ให้ภาพของความเป็นหมู่บ้านหรือชนบทเคลื่อนมาจากชนบทที่แร้นแค้นและจำเป็นต้องพัฒนามาเป็นภาพชนบทที่งดงามมาตั้งแต่แรก (ดูเพิ่มเติมใน, อานันท์, 2544, ยุคตี, 2548, รัชชัย, 2562, เกรก, 2562, สามชาย, 2563)

ท้ายที่สุด บทความชิ้นนี้เป็นการถอดรื้อความเป็น “ชนบท” ที่ถูกสร้างขึ้นในบริบทต่าง ๆ ข้อสังเกตทั้งสามประการของผู้เขียนได้ข้อสรุปว่า “ชนบท” เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งตายตัวและมีความเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ สิ่งที่ทำให้ภาพความเป็นชนบทมีลักษณะนี้เนื่องจากบริบททางการเมือง อาทิ ช่วงการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ “ชนบท” ถูกจัดลำดับเพื่อแสดงถึงอำนาจของชนชั้นนำ หรือในช่วงสงครามเย็น มีการใช้การศึกษา “ชนบท” เพื่อต่อต้านอุดมการณ์แบบคอมมิวนิสต์ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่ทำให้มีการศึกษาชนบทในวงกว้างเพื่อตอบโต้ชนบทที่มีลักษณะที่เร้นแค้น และไม่น่าอาศัยอยู่ให้เป็นชนบทที่สวยงาม น่าท่องเที่ยว รวมไปถึงการเติบโตขององค์กรเอกชนและการพัฒนาชนบทในทศวรรษที่ 2520 รวมถึงกระแสทางวิชาการที่ให้มุมมองของการถกเถียงในประเด็นเรื่องชนบท ความหมายของ “ชนบท” จึงมีพลวัตจากการปะทะกันของบริบทเหล่านี้

ผู้เขียน

ณัฐวราภรณ์ คล้ายสมมุติ

บรรณานุกรม

- แก่งกิจ กิติเรียงลาภ. เขียนชนบทให้เป็นชาติ: กำเนิดมานุษยวิทยาไทยในยุคสงครามเย็น. กรุงเทพฯ: มติชน, 2562.
- เครก เจ เรย์โนลด์. “ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ผู้วิพากษ์ของท่านและการวิพากษ์ใหม่.” ใน. จดหมายจากสุดขอบโลก: คำนี้ถึงอดีตในปัจจุบัน. ปรีดี หงษ์สตัน. บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์. 2562.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด. 2527.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. “แผลเก่า และแผลจากที่ฝากไว้ก่อน.” ใน. อ่านใหม่: เมืองกับชนบทในวรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน. 2558.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. “ภาพเสนอความเป็นชนบทในวรรณกรรมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2” ประชาไท. <https://prachatai.com/journal/2016/12/69259>. เข้าถึงเมื่อ 14/12/2566.
- ณัฐพงษ์ สุกุลเสียว. วิธีวิทยาของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: ศึกษาจากวิทยานิพนธ์สาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2550. พิษณุโลก: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 2564.
- ณัฐพล ใจจริง. ขุนศึก คักดินา และพญาอินทรี: การเมืองไทยภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา 2491-2500. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน. 2563.
- แก่งกิจ กิติเรียงลาภ. “สถาบันความรู้ด้านไทยศึกษาและมานุษยวิทยาแบบอเมริกันในประเทศไทย.” ใน. ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. บรรณาธิการ. ความ (ไม่) เป็นสมัยใหม่: ความเปลี่ยนแปลงและความย้อนแย้งของไทย. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์. 2560.
- ธงชัย วินิจจะกุล. “คนอื่นในผืนดิน: การเดินทางกับการจำแนกชาติพันธุ์ของราษฎรสยามตามถิ่นฐานระหว่าง พ.ศ. 2428-2453.” ใน คนไทย/คนอื่น: ว่าด้วยคนอื่นในความเป็นไทย. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน 2560.
- ธงชัย วินิจจะกุล. “ชาตินิยมกับปัญญาชนหัวก้าวหน้าในประเทศไทย.” ใน. ออกนอกชนบทประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขนบและวิธีวิทยาทางเลือก. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน. 2562.

ธงชัย วินิจจะกุล. “ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์: เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการเดินทางและพิพิธภัณฑที่ทั้งในและนอกประเทศ. ใน คนไทย/คนอื่น : ว่าด้วยคนอื่นในความเป็นไทย. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน. 2560.

ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์. “แผลเก่า แห่งทุ่งบางกะปิ ร้อยรอย การชนกันของชนชั้น เมือง และชนบทหลังปฏิวัติ.” 101.World. <https://www.the101.world/plae-ka-of-bangkapi/>. เข้าถึงเมื่อ 18/12/2566.

ยุกติ มุกดาวิจิตร. “การก่อตัวของกระแส “วัฒนธรรมชุมชน”ในสังคมไทย พ.ศ.2520-2537.” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2538.

ยุกติ มุกดาวิจิตร, “อ่าน”วัฒนธรรมชุมชน: วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน. 2548.

สามชาย ศรีสันต์. บทสำรวจวาทกรรมชนบทและบ้านนอกในความเป็นไทยหรือ-สร้าง-ทบทวน สำนักและมายาคติต่อความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำของชนบทกับเมือง ตั้งแต่ไพร่ ชวนา คนเสื้อแดง ถึงชนชั้นกลางใหม่. กรุงเทพฯ: สมมติ. 2563.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. “ขวัญ-เรียม ในแผลเก่า ย่านบางกะปิ-แสนแสบ ใกล้เคียงอาร์ซีเอ” มติชนสุดสัปดาห์. https://www.matichonweekly.com/column/article_352848. เข้าถึงเมื่อ 18/12/2566.

อานันท์ กาญจนพันธ์ุ. “สังคมไทยตามความคิดและความใฝ่ฝันในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา” ใน ๖๐ ปี ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. กรุงเทพฯ. ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2544.

James Clifford and George E Marcus. Writing Culture: The politics and Ethnography. California: university of California press. 1986.